

УДК: 502.742

Рекомендації до укладання регіональних червоних списків

Іван Парнікоза, Ігор Загороднюк, Альфред Дулицький, Олена Годлевська

Рекомендації до укладання регіональних червоних списків. — Парнікоза І., Загороднюк І., Дулицький А., Годлевська О. — Регіональні червоні списки дозволяють забезпечити охорону видів, що не занесені до Червоної книги України, від цілеспрямованого і випадкового знищення, а також зберегти останні малопорушені природні угруповання, використовуючи занесені до регіонального червоного списку їх типові фауністичні компоненти в якості аргументу до створення нових об'єктів природно-заповідного фонду. Узагальнюючи досвід складання регіональних червоних списків семи регіонів України, викладено рекомендації для підготовки «червоних» списків для інших регіонів країни.

Ключові слова: Червона книга України, регіональні червоні списки, охорона фауни.

Адреса: Біологічний факультет Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 64, м. Київ, 03022, Україна. E-mail: parnikoza@gmail.com.

Recommendations for compiling regional red lists. — Parnikoza I., Zagorodniuk I., Dulitsky A., Godlevska O. — Regional red lists enable to provide protection of species not included into Red Data Book of Ukraine from direct and accidental extermination, as well to save last not modified natural communities using included into regional red lists their typical faunistic components as an argument for establishment of new protected areas. Generalizing an experience of compiling regional red lists in seven regions of Ukraine recommendations for preparation of new lists for other regions of the country are given.

Key words: Red Data Book of Ukraine, regional red lists, fauna conservation.

Address: Biological faculty, Taras Shevchenko Kyiv National University, 64 Volodymyrska str., Kyiv, 01033, Ukraine. E-mail: parnikoza@gmail.com.

Вступ

Відомо, що єдиним дієвим юридичним інструментом охорони фауни в Україні є Червона книга. Втім, вона не враховує регіональних відмін у чисельності того чи іншого виду або значимість локальних відносно благополучних, проте унікальних для України популяцій та їх місцезнаходжень. Тому нерідко виникає ситуація, коли види у певній місцевості винищуються, а вимагати їх охорони складно, оскільки вони не занесені до «Червоної книги». На підставі законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний світ» і «Про Червону книгу» органи місцевого самоврядування (ОМС), з метою охорони природних ресурсів мають право затверджувати регіональні червоні списки (РЧС) тварин та інших груп організмів, які підлягають *особливій* охороні на території регіону.

Закон України «Про тваринний світ» (№ 2894–14) забороняє знищення будь-яких об'єктів тваринного світу, їх сховищ, місцезнаходжень, порушення умов їх існування і погіршення умов їх розмноження (ст. 16). Спеціальне ж використання об'єктів тваринного світу, що включає вилучення тварин з природи, можливе за дозволу регіонального підрозділу Міністерства охорони навколишнього природного середовища у порядку, визначеному Кабміном України (ст. 17 того ж закону). Відповідно, відсутність дозволу є підставою для блокування будь-якого використання (здобування) тварин.

Такі обмеження стосуються усієї дикої фауни, становище ж нерідко вимагає визначити пріоритетні види. Їх список, складений науковцями і затверджений ОМС, є юридичною основою дій природоохоронців, що протидіють знищенню цих видів або їх місцезнаходжень. Затверджений органом місцевого самоврядування регіональний червоний список є також підставою для блокування інших рішень ОМС, несумісних з охороною вказаних видів, оскільки для прийняття таких рішень місцевий орган влади мав би відмінити попереднє. Відповідно, затверджений РЧС унеможливує прийняття рішень про господарське використання місцезнаходжень видів, що занесені до нього (але не включених до ЧКУ).

Важливим моментом є також питання про обґрунтування планів створення об'єкту ПЗФ на території, де червонокнижні тварини чи рослини відсутні, але яка є цінною внаслідок збереженості на ній мало порушених природних комплексів з широким переліком регіонально-рідкісних (або, навпаки, регіонально-благополучних) видів, які місцева рада, наділена повноваженнями створювати об'єкти ПЗФ, зобов'язалася охороняти, прийнявши РЧС.

Отже, РЧС є важливими в усіх вище окреслених ситуаціях. Окрім того, робота зі створення РЧС є корисною у плані збору інформації про окремі види на всьому їх ареалі, що є базовою для розуміння змін фауни і ведення Червоної книги України. Зважаючи на все це, на спеціальному круглому столі XIII Теріологічної школи-семінару, виходячи з необхідності якомога швидшої розробки і затвердження РЧС для всіх регіонів України, створено робочу групу з розробки рекомендацій щодо підготовки РЧС. Робоча група проаналізувала історію складання і ведення РЧС в Україні, досвід ведення Червоних списків у близькому зарубіжжі. На підставі опитування практикуючих природоохоронців і працівників територіальних управлінь Мінприроди, формувалися рекомендації щодо подання розроблених РЧС на затвердження місцевими органами самоврядування.

Історія та аналіз

Розробку РЧС почали ще за радянських часів. Ця ідея впливала з необхідності більш лабільної охорони видів флори і фауни, виходячи з ситуації на місцях. Саме тому розробка червоних списків стала одним з пріоритетних напрямків роботи найактивніших екологічних організацій того часу — студентських природоохоронних дружин (Направлення..., 1983). Так, тоді свої регіональні червоні книги отримали ряд областей Російської Федерації та України. В Україні першим РЧС став Червоний список, прийнятий 1971 р. Ялтинською міськрадою. У подальшому рух зі створення і затвердження червоних книг поширився в суб'єктах РФ (Красный список..., 2004) та в більшості регіонів України.

Наразі регіональні червоні списки, що включають тварин (сім із 22 наявних в Україні), укладено для Києва, Дніпропетровської, Миколаївської, Полтавської, Сумської, Луганської і Харківській областей. Усі інші регіони їх поки що не мають. Зауважимо, деякі списки потребують суттєвого розширення. Наприклад, «київський» список не містить видів ссавців (Фауна..., 2006). Дуже широкі й детальні червоні списки щодо різних груп біоти Криму — одного з найбагатших на рідкісні види тварин регіонів України — розроблено ще 1999 р. (Корженевский та ін., 1999), проте вони, на жаль, досі не набули юридичного статусу.

Загалом, у діючих РЧС України присутні 47 видів ссавців, включаючи занесені до полтавського списку інтродукованих норку американську і кроля дикого. У цих списках представлено 6 з 8 рядів ссавців (рис. 1). 21 вид занесено тільки до одного списку, 19 — до двох, 8 — до трьох, 6 — до чотирьох, 3 — до п'яти.

Вивчення історії складання українських РЧС показало, що в усіх випадках їх поява відбувалася за ініціативою зацікавлених у цій справі вчених і природоохоронців, що складали список, розробляли наукове обґрунтування і передавали їх з відповідним клопотанням у регіональне управління Мінприроди, що виносив список на затвердження обласною радою тощо. Відповідно, поява РЧС ссавців залежить, в першу чергу, від науковців (зокрема й теріологів) та природоохоронців, а ніяк не від чиновників з регіональних управлінь.

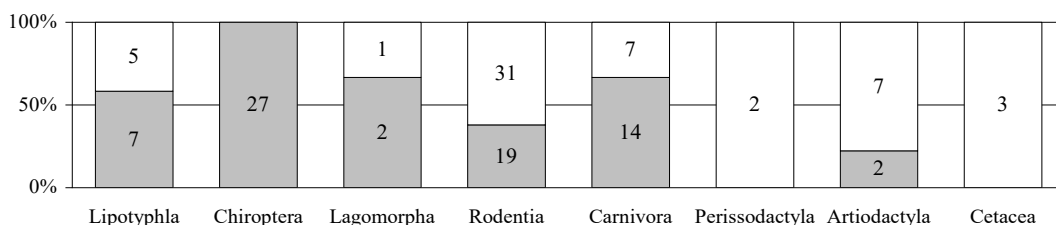

Рис. 1. Представленість видів ссавців в РЧС (сірий колір) відносно загального обсягу фауни України
Fig. 1. Number of mammal species in regional red lists (gray) in comparison with general richness of fauna.

Рекомендації до складання РЧС

Регіональний червоний список має складатися з окремих додатків до Рішення облради щодо тварин і рослин (включаючи гриби, лишайники і водорості). При складанні додатків щодо тваринам слід дотримуватися таких положень.

1. РЧС є аргументом науковців до організацій, відповідальних за природоохоронну діяльність, а не предметом для наукових дискусій про зміст цих списків. РЧС складають, виходячи з наявної інформації, не перетворюючи цю ідею в мету довготривалих досліджень.

2. РЧС складають, виходячи з потреб охорони залишків екосистем всіх природних зон України, а не пріоритетної охорони окремих таксонів чи регіонів.

3. Переліки РЧС складають із зазначенням наукової (латиною) і загальновідомих українських назв таксонів. До РЧС необхідно вносити представників не тільки загальновідомих груп видів (наприклад, хижі ссавці), а всіх наявних у регіоні систематичних груп.

4. При розробці червоних списків доцільно враховувати рекомендації МСОП щодо охорони видів на регіональному рівні (Guidelines..., 2003; IUCN..., 2001).

5. Необхідним є включення у РЧС репатрійованих видів і видів, що плануються до репатріації, поширюючи поняття «репатріації» (реінтродукції) лише на ті види, що були відомі у складі фауни регіону в історичні часи.

6. Обов'язковим є включення до РЧС видів-сдифікаторів (наприклад, ратичних) і видів зонального фауністичного комплексу, наприклад, представників степового фауністичного ядра (Загороднюк, 1999).

7. Важливим є включення до РЧС видів, для яких на території області відомі ключові місцезнаходження, вузькоареальних видів та ізольованих популяцій поширених видів, які можуть бути визнані окремим об'єктом біологічного різноманіття.

8. Важливим є включення до всіх без винятку РЧС тих видів або груп видів, які перебувають в міжнародних червоних списках і внесені до додатків міжнародних конвенцій і угод, підписаних Україною (напр., всіх кажанів). Див. також. п. 12.

9. Неприпустимим є включення у ЧС адвентивних, у тому числі, інвазійних і штучно інтродукованих видів тварин (напр., вже маємо факт включення норки американської та кроля дикого до РЧС Полтавщини).

10. РЧС супроводжують списком видів регіональної фауни, занесених до Червоної книги України, та може супроводжуватися переліками таксонів, занесених до міжнародних червоних книг і додатків до міжнародних конвенцій і угод, підписаних Україною (напр., Бернська і Боннська конвенції тощо) (Загороднюк, 2004; Фауна України..., 2008).

11. Наявні РЧС, які вже затверджені, як і ті, що розробляються і приймаються, в жодному разі не є остаточними, їх потрібно регулярно поповнювати і уточнювати.

12. Бажаним для додатків до РЧС є зазначення експертів, що працюють у регіоні, і термінів оновлення списку видів. Це не означає, що в оновленні списків повинні приймати участь лише вказані експерти, але це не можуть бути чиновники.

Процедура подання і затвердження РЧС

Окрім власне наукової роботи (складання додатків зі списками), для подання і затвердження РЧС необхідно підготувати проект рішення обласної ради (Ради АР Крим тощо). У проекті рішення ради важливо зазначити дві речі: щодо заборони використання тварин (рослин) без дозволу територіального органу Мінприроди, а також щодо зобов'язання територіальних органів самоврядування врахувати в усіх їх рішеннях вимоги стосовно охорони регіонально рідкісних видів. Окремим чітким пунктом треба визначити підрозділи виконавчої влади на місцях, які відповідають за окремі складові такої охорони.

Проект рішення ОМС і списки видів додають до листа на ім'я начальника регіонального Управління охорони навколишнього природного середовища з клопотанням про винесення питання про затвердження регіонального червоного списку на найближчу сесію ОМС. У цьому листі-клопотанні мають бути вказані додатки (проект рішення, власне списки видів і, при потребі, текст обґрунтування списку від експертів). Доцільно прикласти до клопотання зразки подібних рішень і регіональних червоних списків, прийнятих в інших регіонах.

Після цього подані матеріали мають пройти незалежну і неупереджену особистими або груповими інтересами наукову експертизу, зазнати корегування з урахуванням її висновків. Після цього регіональне управління Мінприроди має на основі підготовленого вами проекту рішення ОМС подати усі документи на сесію обласної ради.

Після прийняття і затвердження РЧС важливо залучитися до поширення інформації щодо існування цього списку шляхом організації анонсів і статей у місцевих ЗМІ, в яких розповідається про прийняття цього рішення і пояснюється його суть. Статті у пресі важливо супроводжувати перерахуванням видів, які підлягають охороні згідно із затвердженим списком. Доцільно також приділити увагу до РЧС при викладанні навчальних курсів.

Література

- Загороднюк І. В. Степове фауністичне ядро Східної Європи: його структура та перспективи збереження // Доповіді Національної академії наук України. — 1999. — № 5. — С. 204–210.
- Загороднюк І. Наземні хребетні України та їх охоронні категорії. Довідник. — Ужгород: Ліра, 2004. — 48 с. — ISBN 966-8266-09-9.
- Красный список особо охраняемых редких и находящихся под угрозой исчезновения животных и растений (2-й выпуск). Часть 1. Позвоночные животные. — Москва, 2004. — 304 с.
- Корженевский В. В., Ена А. В., Костин С. Ю. Материалы к Красной книге Крыма // Вопросы развития Крыма. — Симферополь: Таврия-Плюс, 1999. — Вып. 13. — 163 с.
- Направления и методы работы по программе «Фауна». Методические рекомендации. — Пущино, 1983. — 87 с.
- Фауна України: охоронні категорії. Довідник. Видання друге, перероблене та доповнене. — Київ, 2008. — 72 с.
- Червона книга України. Тваринний світ. — Київ: Українська енциклопедія, 1994. — 464 с.
- Guidelines for Application of IUCN Red List Criteria at Regional Levels: Version 3.0. — Gland (Switzerland) and Cambridge (UK): IUCN Species Survival Commission IUCN, 2003. — 28 p.
- IUCN Red List Categories and Criteria: Version 3.1. IUCN Species Survival Commission. — Gland, Cambridge: IUCN. — 2001. — ii + 30 pp.